

УДК 33.021.8:338.244.2 "18"

Кутузов Руслан,
кандидат економічних наук, в.о.доцента,
Дубенська філія ВСП ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
кафедра обліку, фінансів та права
м. Дубно; ORCID ID: 0009-0001-5525-947X
e-mail: kutuzovrv@ukr.net

Дацюк-Томчук Марія,
кандидат економічних наук, професор,
ВСП ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Луцький інститут розвитку людини
кафедра права та фінансів
м. Луцьк; ORCID ID: 0000-0002-9794-8943
e-mail: mashaprof@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2024-04-48-54>

УПРАВЛІНСЬКІ РЕФОРМИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОЛІТТЯ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ

Вступ. Управлінські реформи першої половини XIX століття у наукових дослідженнях українських вчених є важливими дослідженнями, для розвитку економічної теорії на теренах України. Адже одним з багатьох можливих шляхів створення історії української управлінської думки є ґрунтовне дослідження теоретичного і практичного внеску видатних вчених та особистостей у справу реформування управління.

Мета: розкрити основні тенденції формування управлінської думки в Україні на прикладі аналізу управлінських реформ та наукових праць українських вчених. Визначити основні тенденції формування управлінської думки в Україні в першій половині XIX ст.

Методи. Під час проведення даного наукового дослідження використовувалися такі методи: збір інформації, прикладне дослідження (що має на меті одержання та використання отриманих даних для практичних цілей під час вивчення дисципліни «Економічна теорія (мікро- та макроекономіка), узагальнення та порівняння, аналіз (обґрунтування проектів реформ в галузі економіки, фінансів, законодавства, видатними українськими вченими і державним діячами XIX століття).

Результати. У даній науковій статті узагальнено методичні підходи, щодо проведених управлінських реформ у наукових дослідженнях українських вчених. Проаналізовані з позиції обґрунтування проектів реформи в галузі економіки, фінансів, законодавства, видатними українськими вченими і державним діячами: В. Н. Каразіним (1773-1842), М. Х. Бунге (1823-1895), М. А. Балудянським (1769-1847), Т. Ф. Степановим (1795-1847), Д. П. Журавським (1810-1856) та ін.

Висновки. Особлива увага зосереджена на розкритті поглядів вчених, та на роль держави в економіці та реформах. Отже, у першій половині 19 століття вітчизняні вчені брали активну участь у розробці питань управління. Однак, як і у світовій думці, ці напрацювання не сформувалися в самостійну галузь знань, яка згодом стала називатися менеджментом. У даному науковому дослідженні узагальнено основні положення наукових поглядів провідних представників української управлінської думки першої половини 19 століття.

Ключові слова: управлінська думка, реформи, історія української управлінської думки, грошовий обіг, державне управління, державні фінанси, фінансові реформи.

Kutuzov Ruslan,
PhD in Economics, Associate Professor,
Dubeni branch of the Open International
University of Human Development «Ukraine»
Dubno

Datsyuk-Tomchuk Maria,
PhD in Economics, Associate Professor,
Separate Structural Subdivision Lutsk Institute of Human Development of Higher Education Institution
"Open International University of Human Development "Ukraine"

ADMINISTRATIVE REFORMS OF THE FIRST HALF OF XIX OF CENTURY IN SCIENTIFIC RESEARCHES OF UKRAINIAN SCIENTISTS

Introduction. Administrative reforms of the first half of the 19th century in the scientific research of Ukrainian scientists are important studies for the development of economic theory on the territory of Ukraine. After all, one of the many possible ways of creating the history of Ukrainian management thought is a thorough study of the theoretical and practical contribution of outstanding scientists and personalities to the business of reforming management.

Purpose: to reveal the main trends in the formation of management opinion in Ukraine using the example of the analysis of management reforms and scientific works of Ukrainian scientists. To determine the main trends in the formation of management opinion in Ukraine in the first half of the 19th century.

Methods. The following methods were used in the course of this research: information collection, applied research (aimed at obtaining and using the data obtained for practical purposes in the study of the discipline "Economic Theory (micro- and macroeconomics), generalization and comparison, analysis (substantiation of reform projects in the field of economy, finance, legislation, by prominent Ukrainian scientists and statesmen of the nineteenth century).

Results. This research article summarizes methodological approaches to management reforms in the research of Ukrainian scientists. They are analyzed from the standpoint of substantiation of reform projects in the field of economics, finance, and legislation by prominent Ukrainian scientists and statesmen: V. N. Karazin (1773-1842), M. H. Bunge (1823-1895), M. A. Baludiansky (1769-1847), T. F. Stepanov (1795-1847), D. P. Zhuravsky (1810-1856), and others.

Conclusions. Particular attention is paid to the views of scientists and the role of the state in the economy and reforms. Thus, in the first half of the 19th century, domestic scholars took an active part in the development of management issues. However, as in the world thought, these developments did not form an independent branch of knowledge, which later became known as management. This research summarizes the main provisions of the scientific views of the leading representatives of Ukrainian management thought of the first half of the 19th century.

Key words: administrative idea, reforms, history of the Ukrainian administrative idea, turnover, state administration, public finances, financial reforms.

Постановка проблеми та її значення. Проголошені та до певної міри досить суперечливі економічні реформи в нашій країні протягом останньої чверті століття актуалізують написання історій національних економічних реформ. Окрім своєї пізнавальної цінності у виявленні успіхів і невдач, сильних і слабких сторін, така історія дозволяє сформуванню певні висновки щодо поточних і майбутніх національних економічних реформ з точки зору ретроспективи.

На нашу думку, історія української управлінської думки може і повинна стати невід'ємною частиною історії реформ в національній економіці в тих важливих напрямках, які стосуються реформування управління в різних секторах економіки, включаючи різні історичні етапи економічного розвитку, різні рівні (макро-, мезо- і мікро) та єдність структурних складових. Вона може і повинна стати невід'ємною частиною історії реформ в національній економіці.

Одним з багатьох можливих шляхів створення історії української управлінської думки є ґрунтовне дослідження теоретичного і практичного внеску видатних вчених та особистостей у справу реформування управління.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вагомим вважаємо дослідження танауковий підхід відомих українських вчених (П. М. Леоненко Л.П., Горкіна, С. О. Біла, В. В. Небрат, Н. А. Супрун, П. І. Юхименко та ін.) до вивчення наукових праць і рекомендацій економістів XIX–XX ст. з позиції дослідження ретроспективи реформ в сучасній Україні.

Серед публікацій сучасних вітчизняних економістів за темою, що розглядається в статті, можна виділити монографії С. М. Голубки [1], В. В. Небрат [2] та П. М. Леоненка [3]. Слід зазначити, що, незважаючи на свою актуальність, тема дослідження є недостатньо вивченою з позиції формування історії української управлінської думки та визначення того, наскільки окремі ідеї минулого в галузі управління гармонійно можуть бути поєднанні з сучасними реформами.

Мета статті: розкрити основні тенденції формування управлінської думки в Україні на прикладі аналізу управлінських реформ та наукових праць українських вчених. Визначити основні тенденції формування управлінської думки в Україні в першій половині XIX ст.

Викладення основного матеріалу. Науковий етап в розвитку управлінської думки розпочався у XVIII – на початку XIX ст. В Україні до цього періоду належить наукова і практична діяльність ряду вчених. Серед них В. Н. Каразін (1773-1842), М.Х. Бунге (1823–1895), Т. Ф. Степанов (1795-1847), Д. П. Журавський (1810-1856) та ін.

Важливе місце в творчості В. Каразіна займала розробка проблем, характерних лише для представників «неросійських» народів, які входили до складу Російської імперії. Йдеться про співвідношення особистих, місцевих, національних і загальноекономічних інтересів імперії та їх врахування в управлінні. Дійсно, в листі детально викладено проєкт політичної та економічної програми на весь період правління царя, план реформ за принципом «згори донизу», що є типовим для управлінського підходу російської імперії. Вже на початку листа В. Каразін звертає увагу царя на унікальність імперії, зокрема на її неосяжність, розташування на межі двох континентів, природне розмаїття та багатонаціональність.

Автор листа радить монарху враховувати ці особливості і пристосовувати закони, які однаково обов'язкові як для влади, так і для підданих, до «становища народу, становища землі» та «вдач, звичаїв і релігії народу». [4, с. 325].

Автори листа не оминули увагою і факт «потворної роздутості» центральних державних інституцій. Пишучи про «жадібні полчища чиновників», відчужених від губерній і областей [4]. В. Каразін різко засуджував неефективне, недоцільне та нераціональне тодішнє «одностороннє зосередження багатства в столиці, решта якої все ще була халупою без даху» [4, с. 325].

До цієї ж думки В. Каразін повернувся через півтора десятиліття, знову звертаючи увагу на незбагненність існуючого контрасту: «убогі халупи, що ростуть на землі, іноді з очерету, кущів або глини, становлять жорстокий і страшний контраст з розкішними будівлями столиці» [4, с. 327-328].

Ця частина листа до Олександра I містить роздуми українського вченого про незадовільне державне управління і становище населення в російській імперії та необхідності врахування місцевих особливостей України в пропонованій реформі управління. По суті, автор описує, розбіжність різних економічних інтересів у суспільстві (не підкреслюючи їх класового характеру), а з іншого - можливість їх збігу (об'єднання) в майбутньому в результаті перспектив здійснення пропонованих реформ.

За словами В. Каразіна, у 1801 році він «дав ідею і виконав її на пів сторінці паперу власною рукою щодо формування окремого міністерства народного виховання, якого ще не існувало в Європі» [4, с. 324].

В. Каразін як вчений і урядовець був автором «записок з історії окремих відомств» імперського уряду (фінансів, законодавства) та за поданням так званого негласного комітету (до якого входили близькі друзі царя, брав безпосередню участь у реформах центрального уряду. 8 вересня 1802 р. царський указ про затвердження міністерств спричинив значні зміни в системі державного управління .

Варто зазначити, що дослідження діяльності державних фінансових установ у різні історичні періоди посідають важливе місце в історії управлінської та фінансової думки. В такому аспекті заслуговують на увагу праці професора О. Білімовича: «Міністерство фінансів: 1802-1902 рр. Історичний нарис» (1903). Власний аналіз історичної діяльності Міністерства фінансів у російській імперії О. Білімович розпочав зі згаданого вище короткого викладу адміністративних реформ Олександра I. У відповідності до неї, управління економікою країни було поділено на вісім відомств. Кожне з відомств очолював адміністратор, який керував справами лише певного сектору соціально-економічної діяльності.

«Точне розмежування відомств замість колишнього змішування їх та посилення особистого начала замість заведеного Петром I колегіального – ось основні риси нового порядку» [5, с. 26].

Професор О. Білімович правильно «зафіксував» суть управлінської реформи, вірно підкреслює відмінність оновленої системи управління від «старої»(камерц-колегіальної).

В. Каразін також висловлював глибокі думки що до стану України у складі російської імперії, інтереси економіки України та необхідність їх відображення і врахування в державному управлінні. Він глибоко усвідомлював колоніальний характер української економіки та причин її економічної відсталості. Такими причинами вчений називав низький рівень споживання населенням промислової продукції, обмеженість українського ринку, низький рівень споживання населення, брак капіталу та монополію торгівлі. Як наслідок, не достатність підприємницьких ініціатив населення гальмували розвиток української промисловості. У своїх працях В. Каразін також порушував питання нерівноправності російсько-українських економічних відносин зумовлених колоніальною спрямованістю політики диктатури, нераціональним розміщенням промисловості в російській імперії та нерівноправністю торгівлі. Однак з різних причин (цензура, брак достовірних даних) розгляд таких питань мав радше публіцистичний, ніж науковий характер. Звичайно, така ситуація не дозволяла офіційно визнавати, а тим більше поширювати такі міркування В. Каразіна.

У процесі розгляду проблем управління В. Каразін продемонстрував правильне розуміння взаємозв'язку між національним добробутом, підприємництвом та управлінням.

В. Каразін виступав проти визначення пріоритетності добробуту держави, наголошуючи: «Розкоші держави лише створюють і підтримують дух промисловості в державі» [4, с. 329].

Відзначимо вирішення цієї проблеми вченим в контексті учень А. Сміта, В. Каразін розрізняв матеріальний, політичний і моральний рівень життя і ставив його в пряму залежність від зростання чисельності населення [4, с. 326].

В. Каразін розглядав проблему управління зовнішньоекономічною діяльністю з актуальних на той час позицій класичної політичної економії, але з урахуванням особливостей становища російської імперії у світі. На його думку, основні інтереси держави та особистості збігаються. При цьому вони повинні «мати за мету свого існування загальний добробут» [4, с. 325].

В. Каразін відкидав меркантилістський принцип антагонізму економічних інтересів між державами і протиставляв йому соціальні принципи співіснування і взаємозбагачення населення різних країн. Переходячи від загальних до конкретних проблем Каразін завжди звертався до особливостей становища Російської імперії у світі, яке, на думку вченого, визначало непозиційний характер співвідношення інтересів імперії в цілому з інтересами інших держав. «Якщо управління в інтересах інших країн має бути правилом для всіх держав, для всіх урядів, – підкреслював вчений, – то це правило повинно стосуватися особливо російського царства. Його відсталість в освіті, величезні простори по відношенню до свого населення і положення на краю світу дають йому можливість рухатися вперед і просуватися в добробуті, не посягаючи на добробут інших країн» [4, с. 330].

У цьому ж ключі В. Каразін розглядав й інші питання, а саме: спеціалізацію, міжнародний поділ праці, заохочення вітчизняної промисловості державою та співвідношення внутрішньої і зовнішньої торгівлі. При цьому його трактування не тільки відрізнялося від меркантилістського (за економічним змістом), але й характеризувалося високими моральними міркуваннями. Так, вчений писав про взаємозв'язок між двома видами торгівлі: «Внутрішня торгівля, посилена успіхами землеробства і рукоділля, через кілька років сама собою, без застосування насильницьких засобів, підніме зовнішню торгівлю на користь нашої країни». [4, с. 330].

Слова, яким майже 200 років, але які мають важливе значення для нашої країни і сьогодні.

Українські вчені (В. Каразін, М. Балудянський, Т. Вернадський, М. Бунге) намагалися вирішити проблему управління шляхом реформ, а не революції, в межах російської імперії (включаючи Україну), в межах монархії а не демократичної республіки. Варто зауважити, що вони намагалися вирішити проблему управління в умовах ринкової підприємницької економіки, а не самодостатньої економіки.

М. Бунге приділив значну увагу легітимності останніх двох пропозицій, зосередимось на них.

З метою усунення недоліків у законодавчій сфері та покращення поточної ситуації М. Бунге висловив низку пропозицій. На його думку, законодавча робота значно покращилася б, якби міністрам було надано право висловлювати свої думки та зауваження безпосередньо в департаментах Державної ради, а не заздалегідь надсилати їх міністрам. За такої схеми законопроект кожного міністерства можна було б обговорювати протягом місяця або шести тижнів після його

подання до Державної ради, що було б достатнім часом для його розгляду іншими міністрами та членами ради. Міністр вважав, що було б краще створити міністерський комітет для розгляду законодавчих пропозицій, поданих до Державної ради. Після обговорення в міністерському комітеті, з дозволу імператора, такі питання можна було б надсилати до різних департаментів Державної ради. Ще більш досконалим способом, на думку вченого, було б подання попереднього законопроекту до Державної ради і надання імператору можливості обговорити основу проекту в міністерському комітеті; на думку М. Бунге, це особливо ефективним було б для масштабних законодавчих ініціатив і перетворень. «Вивчення закону і прийняття цих основ з тими чи іншими змінами в Раді міністрів, нарешті дозвіл Вашої Величності розробити проект на прийнятих основах або за даними Вашими вказівками, – писав вчений монархові, – усунули б ті недоліки у законодавчих роботах, що так свіжі ще в пам'яті всіх» [7, с.217].

М. Бунге мав на увазі ситуацію в Міністерстві внутрішніх справ – був підготовлений (двічі) проект закону про губернську земську управу, який зазнав невдачі в прийнятті. Перший проект був повністю змінений за вказівкою міністра юстиції, наступний проект також виявився несумісним з думками, висловленими в різних відомствах. Нарешті, третя версія проекту була підготовлена відповідно до резолюції царя. Якби загальні принципи пропоновані М. Бунге були раніше прийняті керівництвом, то і Міністерство внутрішніх справ, і Державна рада пішли б тим самим шляхом до цієї мети. Тому М. Бунге узагальнив: «Законодавчі роботи виграли б багато в узгодженні їх з іншими діючими законами і в більшій точності щодо редакції, тому що праця державної канцелярії не полягала б, у написанні нового проекту» [7, с. 218].

М. Бунге особливий акцент фіксував на покращенні міжвідомчої співпраці між міністерствами, вказавши на небезпеку ситуацій, коли одне міністерство приймає ексклюзивні та одноосібні експертні рішення щодо своїх власних справ. Як приклад такої небезпеки міністр Бунге навів ситуацію з тарифами на залізничні перевезення. У цьому випадку повноваження міністра фінансів були обмежені не лише іншими міністерствами, але й місцевими спеціальними органами, які повинні були чути голос уряду [7, с. 219].

Критичними були ідеї М. Бунге щодо системи внутрішнього управління губерній, повітів, міст, містечок, волостей і сіл.

М. А. Балудянський приймав безпосередню участь у розробці заходів, з метою нормалізацію стану російських державних фінансів, а саме «програми адміністративної модернізації та плану фіскальної реформи», відомої як «Бюджетний план 1810 року». Цей план детально висвітлений в економічній та фінансовій літературі, а також розглянутий в статті [6].

Не дивлячись на досить значний розрив у часі (близько 80 років) між появою проектів М. Балудянського і М. Бунге присвячених державному управлінню спостерігається багато спільного в позиціях вчених щодо стану державного управління, недоліків в управлінні та заходів для їх усунення.

Проекти адміністративного вдосконалення, двох видатних українських вчених і політиків М. Балудянського та М. Бунге, мають багато спільного. Їх проекти – це висновки розробки, пропозиції та рекомендації, які базуються на власному та суспільному досвіді, підкріплені великою кількістю фактів, а не народжені суб'єктивними оцінками та прагненнями. Не менш важливим є той факт, що такі проекти ґрунтуються на абстрактних принципах управління, таких як структура управління, стратегія, ефективна міжвідомча координація, міжвідомча координація та кадрове забезпечення. Саме необхідність дотримання системності управління та подолання недоліків таких як бюрократизм, відсутність самостійності та відповідальності, визначає важливість та актуалізує дослідження українськими науковцями проблем управління проектами з позицій сьогодення.

У роботах українських економістів XIX - початку XX ст. дослідження проблем управління характеризується об'єднанням макро- та мікрорівневих підходів, прикладом чого є теоретична та практична діяльність М. Бунге, В. Каразіна, М. Балудянського. Водночас існують суттєві відмінності у проблематиці досліджень та теоретичних і практичних позиціях. Основна увага української управлінської думки була зосереджена на вдосконаленні управління капіталістичними підприємствами, індустріалізації, впровадженні технічного прогресу в усі галузі економіки, підвищенні продуктивності праці та ефективності виробництва, обмеженні негативного впливу

царської бюрократії на соціально-економічне життя. Описові або нормативні рекомендації щодо вирішення конкретних практичних управлінських проблем ґрунтувалися на певних положеннях економічної теорії та управлінської думки. У цьому плані слід відзначити серію статей М. Бунге, присвячених аналізу промислових і сільськогосподарських акціонерних товариств та їх поширенню. Питання управління акціонерними товариствами було новим для тогочасної ситуації в російській імперії, але отримали в них належне висвітлення.

Більшість українських науковців XIX – початку XX ст. відстоювали та просували принципи вільної конкуренції, вільної праці та свободи підприємництва в душі класичних та неокласичних теорій. Водночас існувала сильна позиція на користь історичної та соціальної шкіл (наприклад, С. Вітте). На початку 20 століття професор Харківського університету І. Ю. Левицький стверджував: «Необхідно звернути увагу на те, що соціальне благополуччя народу не гарантується одним лише забезпеченням громадського порядку і суворой законності, і що діяльність держави, яка виявляється лише в охороні цивільних відносин, не гарантує суспільство від багатьох проблем і нещасть. Необхідно звернути увагу на те, що діяльність держави не гарантує суспільству безпеку від багатьох проблем і нещасть» [8, с. 3].

Це є відходом від класичного *laissez-faire*. Водночас, внаслідок зіткнення різних поглядів на питання вільної конкуренції та ролі держави в економіці, вільної торгівлі та протекціонізму, вони продовжували залишатися гостро дискусійними в управлінській думці, і в економічній теорії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, у першій половині XIX ст. вітчизняні науковці брали активну участь у розробці проблем управління. Але, як і у світовій думці, такі розробки не переросли в окрему, самостійну галузь знань, яку згодом стали називати менеджмент. У таблиці 1 узагальнено ключові положення наукових поглядів провідних представників української управлінської думки першої половини XIX ст.

Таблиця 1

Наукові погляди представників української управлінської думки першої половини XIX ст.

Представники	Навчальний заклад	Посада	Основні тези наукових поглядів	Ключові праці
Степанов Тихін Федорович (1795-1847)	Етико-політичне відділення Харківського університету	Службовець Державної комісії з погашення боргів (1830-1832). Професор (1832-1845), декан, проректор Харківського університету	Представник класичної політекономії. Прихильник концепції «досконалої співрозмірності» населення і багатства. Прихильник свободи торгівлі. Розрізнення політичної економії (наука про багатство) і політики (релігія, управління, законодавство, освіта, моральність) як окремих наук.	«Про сутність, важливість та призначення політичних наук. Промова на урочистих зборах університету 30 серпня 1833 р.», Х., 1833. «Записки про політичну економію», Т. 1-2. Харків, 1844-1848.
Балудянський Михайло Андрійович (1769-1847)	Юридичний факультет Віденського університету (1789)	Професор академії в Гросс-Вардейні (1789-1796), Пештського університету (1796-1803), Ректор Петербурзького університету (1819-1821).	Політичної економії. Класифікація теоретичних систем економічної науки. Кодифікація законів Російської імперії (15 томів). Розробка питань кредиту, грошового обігу, фінансів, судового устрою, сільського господарства та ін. Розробка проектів реформування управління, фінансів («План фінансів») (1810), реорганізації фінансів (1812-1816), реформи державних селян (1838-1841), грошової реформи (1839-1843), удосконалення оподаткування та ін.	«Національне багатство. Зображення різноманітних господарських систем», 1806-1808. «Про розподіл і обіг багатства», 1806-1808
Каразін Василь	Гірничий корпус	Службовець Міністерства	Представник пізнього меркантилізму і фізіократії.	Твори, листи й папери В. Н. Каразіна / за ред. Д. І

Назарович (1773-1842)	(Петерб ург)	народної освіти	Ініціатор та організатор заснування Харківського університету (1805). Засновник і голова Фототехнічного товариства (1811-1818). Розробник питань про співвідношення у державному управлінні загальноімперських, національних і місцевих інтересів. Прихильник вільної торгівлі.	Багалія. Харків, 1910.
-----------------------	--------------	-----------------	---	------------------------

Джерело: розробка автора на основі: [9]

В історіографії першу половину XIX ст. прийнято називати ліберально-дворянським періодом. Його представниками були В. Каразін, І. Вернадський та інші. Однак такі характеристики не повною мірою враховували загальну спрямованість поглядів українських вчених та певні суперечності з тогочасними практиками. У сьогоденні умовах особливо доречним і необхідним є перегляд попередніх інтерпретацій та оцінок теоретичної «управлінської» спадщини українських вчених до 1860-х років.

Джерела і література

1. Голубка С. М. «Економічна система» М. А. Балудьянського. Львів : Світ, 1998. 288с.
2. Небрат В. В. Еволюція державних фінансів в Україні: монографія / НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2013. 584 с.
3. Леоненко П. М. Методологічні аспекти історії української економічної думки (XIX–XX ст.): монографія. Київ : ІАЕ УААН, 2003. 414 с.
4. Багалій Д. І. Твори, листи і папери В. Н. Каразіна. Харків, 1910.
5. Білимович А. Д. Міністерство фінансів : 1802-1902 : історичний нарис. Київ, 1903. 106 с.
6. Кутузов Р.В. Управлінські реформи першої половини XIX ст. у науковій творчості та державній діяльності М.А. Балудьянського. *Вісник Одеського національного університету*. 2014. №3 С. 22-26.
7. Бунге М. Х. Загробні нотатки. Річка часів : кн. історії та культури. Київ, 1894. Кн. 1. С. 198-254.
8. Левитский В. Ф. Історія політичної економії у зв'язку з історією господарського побуту. Харків, 1914. 494 с.
9. Єфименко Т.І. Фінанси. Бюджет. Податки: національна та міжнародна термінологія: у 3 т. Київ : Ін-т світ. екон. і міжнар. відносин НАНУ; ДННУ «Акад. фін. упр.», 2013. Т. 1.

Reference

1. Holubka S.M.(1998). «Ekonomichnasyistema» M.A.Baludianskoho. Lviv : Svit. 288p. [in Ukrainian].
2. Nebrat V. V. (2013). Evoliutsiia derzhavnykh finansiv v Ukraini: monohrafiia / NAN Ukrainy ; In-t ekon. ta prohnouzv. Kyiv. 584 p. [in Ukrainian].
3. Leonenko P. M. (2003). Metodolohichni aspekty istorii ukrainskoi ekonomichnoi dumky (KhIKh–KhKh st.): monohrafiia. Kyiv : IAE UAAN. 414 p. [inUkrainian].
4. Bahalei D. Y. (1910). Sochyneniya, pysma y bumahy V. N.Karazyna. Kharkov. [in Ukrainian].
5. Bylymovych A. D. (1903). Mynysterstvo fynansov : 1802–1902 : ystorycheskyi ocherk. Kyev. 106 p. [in Ukrainian].
6. Kutuzov R. V. (2014). Upravlinski reformy pershoi polovyny KhIKh st. u naukovii tvorchosti ta derzhavnii diialnosti M. A. Baludianskoho. Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. №3 P. 22-26. [in Ukrainian].
7. Bunhe N. Kh. (1995). Zahrobnye zametky. Reka vremen : kn. ystoryy y kultury. Kyiv,(1894). Kn. 1. P. 198-254.[in Ukrainian].
8. Levytskyi V. F. (1914). Ystoria polytycheskoi ekonomyy v svyazy s ystoyei khoziaistvennoho byta. Kharkov. 494 p. [in Ukrainian].
9. Iefymenko T. I. (2013). Finansy. Biudzheth. Podatky : natsionalna ta mizhnarodna terminolohiia : u 3 t. Kyiv : In-t svit. ekon. i mizhnarod. vidnosyn NANU; DNNU «Akad. fin. upr.». Vol. 1. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.11.2024 р.